

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378

ВІКТОР СТРЕЛЬНИКОВ

ORCID: 0000-0002-8822-9517

(Полтава)

ПІДГОТОВКА БАКАЛАВРІВ ЕКОНОМІКИ ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

У статті досліджено критерії якості підготовки бакалаврів економіки на основі міжнародних стандартів серії ISO 9001. Зроблено висновок, що постійна мобілізація викладачів, ріст свідомості і прагнення до удосконалення сприяють забезпеченню якості, однак гарантія якості досягається більше через стратегії оцінювання, ніж через контроль відповідності на виході; процес надання освітніх послуг підпорядковується загальним законам, які діють на ринку.

***Ключові слова:** критерій, якість, бакалавр економіки, підготовка бакалаврів економіки, міжнародні стандарти серії ISO 9001.*

Постановка проблеми. В останні роки в Україні значно зріс інтерес підприємств до міжнародних стандартів ISO серії 9000, що пов'язано з їх прагненням вийти на міжнародний ринок, з посиленням конкуренції на внутрішніх товарних ринках і ринках послуг. Ця тенденція характерна і для вищої школи. У сучасних умовах ВНЗ України змушені переглядати стратегію розвитку, орієнтуючи її на забезпечення відповідності продукту освітньої діяльності вимогам споживачів. Вони об'єктивно приходять до маркетингової концепції управління з орієнтацією на інноваційний продукт освітньої діяльності, коли основною конкурентною перевагою стає якість підготовлених кадрів. Гарантія якості освіти стає візитною карткою планованих і досягнутих результатів. В умовах, коли якість навчання є рушійною силою технологічного і суспільного прогресу, гарантія якості впливає на зміни освітніх стандартів і навчальних програм, стає основним чинником, який визначає механізми і процесуальні характеристики підготовки бакалавра економіки і впливає на забезпечення відповідності ринку її кінцевого продукту.

Стратегія ВНЗ, спрямована на забезпечення якості підготовки бакалавра економіки, підтримує створення цивілізованого демократичного суспільства, яке характеризується активною участю освічених громадян у його житті і передбачає високий професійний потенціал ВНЗ. Однак, професійна кваліфікація багатьох викладачів чітко прив'язана до конкретних потреб індустріального суспільства, яке здає свої позиції. Суспільство знання, яке йде на його зміну, в більшій мірі орієнтується на зовнішній світ і йому потрібний інший тип фахівця, носія ідей цього суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З даної проблеми показує, що якість навчання завжди вивчалася дидактикою як основна категорія. Узагальнення праць з цієї проблеми, проведене нами у попередніх публікаціях [2-5] і Л. Лебедик [1] показало, що увага сучасних дослідників зосереджується здебільшого на розкритті методів і прийомів, які забезпечують підвищення якості підготовки бакалаврів на етапі її функціонування. Щодо процесу підготовки бакалаврів з точки зору забезпечення її якості, то, як показує аналіз педагогічної літератури, в Україні ця галузь наукових досліджень у даний час тільки переживає процес становлення. Поки залишаються слабо вивченими питання узгодження системи підготовки бакалаврів напряму 051 «Економіка» із міжнародними стандартами якості серії ISO.

Тому **метою** даної статті є пошук більш детальних критеріїв оцінювання якості підготовки бакалаврів економіки з урахуванням міжнародних стандартів якості серії ISO, зважаючи на їх авторитетність (їх визнали більше 160 країн) і важливість в умовах інтеграції України у світове економічне співтовариство.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наша концепція проектування підготовки бакалаврів напряму 051 «Економіка» полягала, насамперед, у наданні переваги стратегії відкриттів з допомогою інноваційних технологій навчання замість стратегії передачі знань викладачами. Процес набуття нових знань відбувався за активної позиції студента, що й визначало суттєві зміни у його підготовці. Відправним і кінцевим пунктами був суб'єкт, який за допомогою нових вимог гарантії якості навчався для задоволення професійних потреб. Тому суб'єктність студента вибрана нами як інтегрований показник ефективності даної системи.

Для підготовки до акредитації незалежними міжнародними агентствами, як цього вимагає Болонський процес, деякі українські ВНЗ розпочали створення системи управління якістю підготовки, однак багато з них поки ще не мають необхідних знань в галузі сучасних підходів і тенденцій розвитку управління якістю освіти. Недостатньо використовується комплекс міжнародних стандартів ISO серії 9000, концепція Загального управління якістю (TQM). У Полтавському університеті економіки і торгівлі (далі – ПУЕТ) створений окремий підрозділ – науково-методичний центр управління якістю освітньої діяльності. Його функція методичного забезпечення управління якістю передбачає моніторинг і аналіз процесів з метою їхнього удосконалення.

Проектуючи систему підготовки бакалаврів економіки, ми орієнтувалися на міжнародні стандарти ISO серії 9000:2000 і 9001. Нам було важливо перейти від підготовки, орієнтованої на пропозицію, до орієнтованої на попит, і цьому сприяли стандарти ISO, відправною точкою яких були вимоги споживача. Це спонукало до оцінювання знань і якості виконання завдань на практиці чи в умовах моделювання практичної діяльності. Принцип сертифікації ISO вимагає оцінювання якості фахівця безпосередньо на професійному робочому місці.

Міжнародними стандартами ISO 9000 визначені стандарти, застосовувані в усьому світі для процедури гарантії якості процесу виробництва продукту, включаючи освітні послуги. Характер норм визначається структурою, тривалістю, документацією, внутрішнім і зовнішнім контролем, у тому числі сертифікацією управління якістю. Ми використали критерії TQM: орієнтація на довгострокову перспективу; управління якістю як постійний процес; управління якістю як завдання для керівників; задоволення споживачів як одна з ключових завдань професійної освіти; розуміння якості як орієнтованої на споживача і персонал; створення системи контролю якості. Побудова системи управління якістю освіти у ПУЕТ дозволила впровадити основні принципи TQM: орієнтація підготовки на споживачів, від задоволення вимог яких залежить конкурентоздатність ВНЗ; безперервне удосконалення процесів її проектування; забезпечення участі керівництва і викладачів у вирішенні проблем якості; централізація зусиль у проектуванні якістю підготовки на людях і їх взаєминах; орієнтація на попередження невідповідностей; уявлення проектування як безперервного процесу, коли якість кінцевого об'єкта є наслідком досягнення цієї якості на всіх попередніх етапах процесу [5, с. 153].

Винятково важливою для проектування якістю підготовки була орієнтація міжнародних стандартів ISO серії 9000:2000 та 9001 на процесний підхід. Об'єктивного перегляду з позиції якості потребували всі структурні елементи підготовки бакалаврів – її мета, зміст, технології організації, принципи навчання, навчальне середовище, педагогічна майстерність викладачів.

Аналіз зарубіжних досліджень, проведений нами [5], вказав на основні підходи до виділення критеріїв відповідності підготовки ринкові освітніх послуг: перший базується на інституціональному рівні – якості самої підготовки; другий – на реально досягнутих результатах і якості їх оцінювання.

За першого підходу нормативи і стандарти визначають навчальні плани і відповідні витрати; засоби на сертифікацію послуг ВНЗ, оцінювання студентів; оцінювання

адекватності відділення (факультету), викладачів, кураторів; оцінювання відповідності устаткування і приміщення. Для оцінювання проекту підготовки бакалаврів економіки, починаючи від розробки і закінчуючи проведенням навчання, ми скористалися критеріями цього підходу, у зіставленні з якими здійснювалася перевірка релевантності підготовки ринкові освітніх послуг. Такими критеріями були: навчальні плани з погляду навчання компетенціям, вказаним у освітніх стандартах; високий професіоналізм викладачів, адміністрації; взаємодія викладачів і співробітників з роботодавцями для узгодження змісту підготовки і направлення студентів на виробниче навчання на підприємства; обладнання та його придатність для цільової підготовки бакалавра економіки; процес відбору студентів на навчання; організація проведення іспитів; працевлаштування випускників на роботу за спеціальністю. Оцінювання якості підготовки за цього підходу могло бути повністю завершеним тільки після закінчення навчання і працевлаштування випускників (або факту неможливості працевлаштуватися). Ця модель моніторингу не могла зробити достатнього впливу на процес, адже контроль якості підготовки за цього підходу здійснювався традиційними методами, тобто заключною перевіркою відповідності отриманого продукту запланованим вимогам.

Тому необхідно було звернутися до другого підходу на основі компетенцій, який є популярним у наш час у розвинутих країнах. У центрі уваги було оцінювання результатів, виражених у компетенціях, які демонстрував студент, а не процес навчання. Компетенцію можна продемонструвати незалежно від того, де саме її набув. Підхід відокремлював демонстрацію компетенції від структури навчальної програми, у ході якої ця компетенція була отримана і передбачала, що: студент демонстрував уміння виконати якусь роботу чи одержував позитивний результат у реальній ситуації виконання професійних функцій; навчання відбувалося незалежно від року навчання студента і в будь-якому місці (підприємство, ВНЗ, громадська організація); оцінювання виконувалося третьою стороною (контролюючим органом), яка не пов'язана з місцем проведення навчання; орган, який сертифікував, представляв інтереси всіх сторін однаково, не віддаючи нікому переваги; особи, які проводили оцінювання і завіряли її своїми підписами, мали спеціальну підготовку і сертифікати; визначальними у перевірці були професійні компетенції; застосовувалися Європейські норми гарантії якості, які розроблені для оцінювання послуг і фахівців (EN 45013).

Ознайомлення з міжнародними стандартами серії ISO 9001 показало, що виділені параметри якості дещо повторюють елементи підготовки бакалаврів економіки. Складові елементи системи якості, згідно міжнародних стандартів ISO 9001 такі: відповідальність керівника, система якості, аналіз контрактів (вхідний рівень), управління проектуванням, управління документами, закупівля, управління підготовкою студентів, ідентифікація і відслідковування (контроль і моніторинг), управління процесами, управління контролем, статус контролю, управління невстигаючими студентами, коригувальні впливи, форми і способи збереження документів, управління записами якості, внутрішній аудит якості, навчання викладачів, обслуговування, статистичні методи.

Стосовно підготовки бакалаврів економіки ці елементи мали свою специфіку й особливості дії. Система якості мала два взаємозалежних аспекти: запити й очікування споживачів освітніх послуг (студентів і роботодавців) та їх постачальника (викладача), задоволення яких і стало ключовою метою підготовки. У ПУЕТ на основі міжнародних стандартів ISO 9001 розроблена оригінальна модель якості з тринадцяти елементів, для кожного з яких було виділено інваріантну структуру їх опису з позицій міжнародних стандартів. Було одержано двовимірну матричну модель проектування якості підготовки, у якій по вертикалі подані компоненти складових якості елементів підготовки бакалаврів економіки, а по горизонталі – розгортання кожного елемента згідно зі складовими її якості. Кожна клітинка матриці наповнювалася певним змістом, що дозволило порівняно легко проектувати систему підготовки й аналізувати якість проекту. Матрична модель проектування підготовки бакалаврів економіки на основі адаптованих міжнародних стандартів ISO 9001 передбачала врахування складових і елементів якості підготовки. Складовими її якості були виділені: якість змісту, якість технологій, якість оцінювання, якість організації, якість персоналу. Елементи системи якості на основі модифікованих

міжнародних стандартів ISO 9001 такі: аналіз контрактів (вхідний рівень), управління проектуванням, управління документами, управління підготовкою студентів, ідентифікація і відслідковування, управління процесами, управління контролем, управління невстигаючими студентами, форми і способи збереження документів, внутрішній аудит якості, навчання викладачів, обслуговування, статистичні методи.

Експерти вказали на такі найбільш важливі аспекти, які впливали на якість підготовки бакалавра економіки: 1) системний підхід, який сприяв верифікації та формуванню структури підготовки, забезпечував якісний навчальний процес на документальній основі – згідно вимог ECTS, державного стандарту чи професіограми бакалавра економіки (на цей чинник вказали 92 % респондентів); 2) менеджмент (відповідальність проєктантів), який дав змогу визначити, сформулювати і запровадити проєкт підготовки, спрямований на підготовку бакалавра економіки високої якості, передбачав: зобов'язання проєктантів щодо якості фахівця, орієнтацію на споживача освітніх послуг (студента), відповідальність і обмін інформацією, моніторинг якості з боку керівництва (86 %); 3) навчальне середовище, яке акцентувало увагу на ресурсах (кадрових, матеріальних, технічних, інформаційних), що впливали на якість підготовки бакалаврів економіки (83 %); 4) вимірювання, аналіз і удосконалення допомагали ідентифікувати процедури моніторингу, необхідного для підтримки і удосконалення якості фахівця (79 %).

Увага до вказаних аспектів, які склали достатньо простий механізм, дала змогу побачити вимоги до процесів, які формують якість підготовки бакалаврів економіки. Серед критеріїв якості освітніх продуктів, створених викладачем (зокрема, електронних), експерти наголосили на двох: 1) кращих умовах для навчання студентів (студент зможе працювати інтенсивніше, у власному темпі, зможе проконтролювати себе, швидко і зручно знаходить необхідну інформацію через систему навігації, гіперпосилання, глосарій тощо); 2) звільненні викладача від виконання «рутинних функцій» (перевірки знань, яку бере на себе комп'ютер; пояснення простих тем, які студент може засвоїти самостійно; переписування текстів, оскільки електронні версії підручників можна швидко поправити, внести доповнення, оновити документацію тощо).

Запропонована нами матрична модель дозволила виявити сильні і слабкі сторони підготовки бакалаврів економіки і внести необхідні зміни відповідно до вимог системи якості.

Висновки. Може бути застереження, що постійна мобілізація викладачів, ріст свідомості і прагнення до удосконалення сприяють забезпеченню якості, однак сьогодні гарантія якості досягається більше через стратегії оцінювання, ніж через контроль відповідності на виході. Якість підготовки бакалавра економіки, з одного боку, розглядається як якість результату підготовки, а з іншого – як сукупність якісних характеристик самої підготовки, реалізації її складових і результатів. Процес надання освітніх послуг підпорядковується загальним законам, які діють на ринку. Споживач очікує високої якості результату підготовки бакалаврів економіки згідно своїх вимог, що досягається реалізацією якісних характеристик основних її елементів.

Таким чином, на основі міжнародних стандартів ISO серії 9000:2000 та 9001, ми: визначили цільові групи споживачів підготовки бакалаврів економіки й ідентифікували їхні вимоги; визначали процеси, необхідні для підготовки; сформували матрицю розподілу повноважень і відповідальності за якість підготовки; установили послідовність і взаємодію процесів; провели опис процесів згідно вимог міжнародних стандартів ISO; сформулювали вимоги до інформаційного забезпечення і документального оформлення такої підготовки; проводили за допомогою групи внутрішніх аудиторів аудит якості підготовки бакалаврів економіки, у рамках якого виявляли ланки, які слід удосконалити.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в уточненні вимог міжнародних стандартів ISO 9001 стосовно підготовки фахівців у вищій школі, що дасть змогу упорядкувати термінологію якості освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лебедик Л. В. Управління якістю педагогічної підготовки магістрів економіки / Л. В. Лебедик // Управління якістю діяльності вищого навчального закладу за міжнародними стандартами менеджменту ISO 9001:2008: досвід впровадження та напрями вдосконалення. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2010. – С. 350-351.
2. Стрельников В. Ю. Инновационные технологии обучения бакалавров экономики / В. Ю. Стрельников // Использование инновационного потенциала вуза при подготовке бакалавров и магистров // Сборник материалов международной научно-практической конференции / Под общ. ред. Шарипова М. М., Раджабова Р. К. – Душанбе: «Ирфон», 2015. – С. 25-29.
3. Стрельников В. Ю. Кредитно-модульна система підготовки бакалаврів економіки / В. Ю. Стрельников // Інновації в педагогічній освіті європейського простору. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 27-28 вересня 2009 р. – Полтава, 2009. – С. 26-34.
4. Стрельников В. Ю. Професійна підготовка бакалаврів економіки на основі міжнародних стандартів / В. Ю. Стрельников // Дидаскал: часопис / А. Бойко (гол. ред.). – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. – Вип. 14. – 330 с. – С. 21-24.
5. Стрельников В. Ю. Система якості підготовки бакалаврів економіки за міжнародними стандартами ISO 9001:2008 / В. Ю. Стрельников // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – Випуски 94-96. – Серія «Філософія. Політологія». – К.: Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2010. – С. 151-156.

REFERENCES

1. Lebedyk L. V. Upravlinnia yakistiu pedahohichnoi pidhotovky mahistriv ekonomiky / L. V. Lebedyk // Upravlinnia yakistiu diialnosti vyshchoho navchalnoho zakladu za mizhnarodnymy standartamy menedzhmentu ISO 9001:2008: dosvid vprovadzhenia ta napriamy vdoskonalennia. – Poltava: RVV PUSKU, 2010. – S. 350-351.
2. Strelnykov V. Iu. Ynnovatsyonnye tekhnolohyy obucheniya bakalavrov ekonomyky / V. Iu. Strelnykov // Yspolzovanye ynnovatsyonnoho potentsyala vuza pry podhotovke bakalavrov y mahystrov // Sbornyk materyalov mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy / Pod obshch. red. Sharypova M. M., Radzhabova R. K. – Dushanbe: «Yrфон», 2015. – S. 25-29.
3. Strelnikov V. Iu. Kredytно-modulna systema pidhotovky bakalavriv ekonomiky / V. Iu. Strelnikov // Innovatsii v pedahohichnii osviti yevropeiskoho prostoru. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 27-28 veresnia 2009 r. – Poltava, 2009. – S. 26-34.
4. Strelnikov V. Iu. Profesiina pidhotovka bakalavriv ekonomiky na osnovi mizhnarodnykh standartiv / V. Iu. Strelnikov // Dydaskal: chasopys / A. Boiko (hol. red.). – Poltava : PNPУ imeni V. H. Korolenka, 2014. – Vyp. 14. – 330 s. – S. 21-24.
5. Strelnikov V. Iu. Systema yakosti pidhotovky bakalavriv ekonomiky za mizhnarodnymy standartamy ISO 9001:2008 / V. Iu. Strelnikov // Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. – Vypusky 94-96. – Seriiia «Filosofiiia. Politolohiia». – K.: Vydav.-polihraf. tsentr «Kyivskiy universytet», 2010. – S. 151-156.

VIKTOR STRELNIKOV.

ECONOMIC BACHELORS PREPARATION UNDER INTERNATIONAL STANDARDS

The article examines the criteria for the quality of undergraduate economics training based on the international standards of the ISO 9001 series.

The components of the quality system are considered in accordance with international standards ISO 9001: manager's responsibility, quality system, contract analysis (input level), design management, document management, procurement, student preparation management, identification and tracking (monitoring and monitoring), process management, management control, status of control, management of disadvantaged students, corrective effects, forms and methods of document storage, quality records management, internal quality audit, training n routines of didactic systems, service, statistical methods.

During the experiment, the most important aspects that influenced the quality of the bachelor's degree in economics were studied: 1) a systematic approach that facilitated verification and formation of the training structure, provided a qualitative educational process on a documentary basis – in accordance with ECTS requirements, state standard or professional bachelor's degree in economics (for this the factor was indicated by 92% of respondents); 2) management (responsibility of designers), which made it possible to define, formulate and implement a project aimed at preparing a bachelor of high quality economics, envisaged: the commitment of designers to the quality of a specialist, the orientation towards the consumer of educational services (student), responsibility and information exchange, quality monitoring by management (86% of

respondents); 3) a learning environment focusing on resources (human resources, material, technical, informational) that influenced the quality of the bachelor's degree in economics (83% of respondents); 4) Measurement, analysis and improvement helped identify the monitoring procedures needed to maintain and improve the quality of the specialist (79% of respondents).

It is concluded that the constant mobilization of teachers, the growth of consciousness and the pursuit of improvement contribute to quality assurance, but the quality assurance is achieved more through evaluation strategies than through compliance control at the outlet.

In the experiment, the system of training economy bachelors was aimed at ensuring conditions for its quality. It is concluded that the process of providing educational services is subject to the general laws that operate on the market. The consumer expects the high quality of the results of the preparation of bachelors of the economy according to their requirements, which is achieved by implementing the qualitative characteristics of its main elements.

Key words: criterion, quality, bachelor of economics, preparation of bachelors of economics, international standards of the series ISO 9001.

Одержано 1.09.2017 р.